

В. С. МАРУЩАК

г. Николаев

**О НЕКОТОРЫХ ОСОБЕННОСТЯХ РАЗВИТИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ
МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ**

В статье раскрывается особенность развития связной речи на уроках украинского языка. В основу взято требования нового Государственного стандарта начального общего образования и учебной программы. Подается формулировка понятия «развитие связной речи» и подходы современных лингводидактов к обозначенной проблеме. Акцентируется внимание на том, что младшие школьники должны познавать мир во всей его многогранности, чувствовать и понимать прямое и переносное значение слов, их тончайшие оттенки. Доказывается, что связная речь важна на всех этапах школьного обучения, а особенно в младшем школьном возрасте: это связано с тем, что в начальных классах начинают формироваться способы учебной работы, закладываются приемы решения учебных задач, которыми ученики будут пользоваться в дальнейшем. Освещены основные источники обогащения словарного запаса учащихся начальной школы.

Ключевые слова: связная речь, развитие речи, виды речи, речевая деятельность, речевые ситуации, словарная работа.

Стаття надійшла до редколегії 12.10.2015

УДК 81'367:141.338]:377.8

В. О. МИКИТЕНКО

м. Київ

obeda_v@ukr.net

**СИНКРЕТИЗМ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ
ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ДИВЕРГЕНТНОГО МИСЛЕННЯ
У СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ**

У статті висвітлено проблему синкретизму синтаксичних конструкцій як засобу формування дивергентного мислення у студентів коледжу, зокрема, основну увагу приділено визначенню відношення дивергентного мислення до інших типів мисленнєвих процесів. Проаналізовано психологічні, психолінгвістичні, лінгводидактичні та педагогічні праці щодо окресленої проблеми. Охарактеризовано особливості формування дивергентного типу мислення під час вивчення синтаксису української мови. Запропоновано вправи та завдання, побудовані на основі явищ перехідності у системі простих і складних речень. Обґрунтовано особливості їх виконання.

Ключові слова: синкретизм синтаксичних конструкцій, прості і складні речення, дивергентне мислення, творче мислення, парадоксальне мислення, семантична структура речення.

Світові тенденції у розвитку наукового знання зумовили процес реформування мовної освіти в Україні, його переорієнтацію на формування всебічно розвиненої особистості. Сучасне інформаційне суспільство потребує багатогранного фахівця, який здатен вільно орієнтуватись в інформаційних потоках, аналізувати проблему з різних позицій, продукувати творчі ідеї, володіти навичками і вміннями ефективної комунікації. Така особистість потребує формування нового типу мислення.

Проблемам дивергентного мислення присвячено праці Дж. Гілфорда, Л. Я. Дорфмана, І. Г. Кочеткової, І. О. Сорокіної, Н. В. Яковлевої та ін. Явища синкретизму синтаксичних конструкцій в українській мові досліджували Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська, І. І. Слинь-

ко, Л. В. Шитик та ін. Окремі питання методики навчання синтаксису української мови висвітлено М. О. Біляєвим, Н. М. Дикою, О. В. Караман, С. О. Караманом, Л. І. Мацько, О. І. Мельничайко, С. А. Омельчуком, М. І. Пентилюк, К. М. Плиско та ін.

Проблема методики навчання синтаксису широко розроблена на матеріалі роботи зі студентами (О. М. Горошкіна, Н. М. Дика, О. В. Караман, С. О. Караман, Л. І. Мацько, М. І. Пентилюк та ін.), однак деякі аспекти цієї проблеми залишилися малодослідженими, крім того, додаткового вивчення потребують питання формування дивергентного мислення у студентів коледжу під час вивчення синтаксису української мови. Отже соціальна значущість оволодіння студентами вміннями і навичками багатоаспектного ана-

лізу проблеми, поліваріантного вирішення поставлених задач, світові тенденції розвитку сучасної науки, процеси оновлення системи освіти в Україні і виникнення нових педагогічних парадигм, а також недостатнє висвітлення питання у сучасній лінгводидактиці зумовили вибір теми статті.

Мета статті – висвітлити особливості формування дивергентного мислення у студентів багатoproфільних коледжів під час вивчення синтаксису.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- дослідити проблему дивергентного типу мислення особистості у науковій літературі;
- проаналізувати педагогічні та лінгводидактичні праці науковців щодо особливостей формування дивергентного типу мислення у студентів багатoproфільних коледжів;
- виокремити і охарактеризувати вправи і завдання, що сприяють формуванню дивергентного типу мислення у студентів під час вивчення синтаксису;
- окреслити перспективи подальших досліджень порушеної проблеми.

Психологічна наука неоднозначно характеризує тип мислення, яким повинна володіти сучасна особистість. Одночасно функціонують дефініції такого типу: «творче», «креативне», «парадоксальне», «нелінійне», «дивергентне», «конвергентне» мислення тощо. Тому постає необхідність у певній конкретизації окреслених понять.

Нелінійне мислення безперечно є одним із об'єктів вивчення синергетики. Зокрема І. С. Добронравова вважає, що цей тип мислення виник і затвердився через усвідомлення суспільством нелінійності оточуючого світу [5, 127], з чим ми безперечно погоджуємось, однак зауважимо, що досі не існує конкретного визначення цього поняття. Наприклад, А. М. Гуменюк зауважує, що «нелінійний тип мислення переважно зорієнтований на конституювання складних, суперечливих феноменів дійсності» [3, 296].

Цікавою є думка Т. В. Кичкирук щодо основних характеристик нелінійного мислення. Дослідниця виділяє «розгляд множинних можливостей майбутнього розвитку, альтернативного майбутнього, альтернативних перс-

пектив; орієнтацію не тільки на бажане, але також на досяжне майбутнє» [7, 59]. Проте сутнісні ознаки окресленої дефініції зводяться більшістю науковців до теорії розвитку нелінійних систем, тобто нам безперечно необхідно формувати цей тип мислення і це можливо тільки за умови побудови навчального процесу на основі принципів педагогічної синергетики, однак питання «що ж саме ми формуємо?» залишається відкритим.

Дещо інакша ситуація з визначенням парадоксального мислення. Традиційна психологія обмежується зауваженням, що цей тип мислення є ознакою геніальності особистості. У філософській науці парадоксальність мислення зводять до протиріччя суджень. Зокрема Л. Є. Балашов гостро критикує цей тип мислення, оскільки вважає, що протиріччя у судженнях однієї людини призводить до плутанини і викликає сумніви щодо обізнаності цієї людини з проблемою, що обговорюється [1]. Протилежну думку висловлює О. В. Вознюк. Науковець стверджує, що парадоксальне мислення – це вміння бачити й аналізувати проблему в усіх можливих аспектах [2, 85], навіть якщо ці аспекти взаємовиключають одне одного.

Поняття «дивергентного мислення» – більш конкретне. Здебільшого воно зводиться до здатності людини бачити одразу кілька шляхів вирішення поставленої проблеми або сприймати проблему шляхом її вирішення. Слушним є зауваження Ю. Ц. Жидецького щодо необхідності розглядати дивергентне мислення як «складний багатоплановий процес, що охоплює різні параметри психічного відображення прийому та переробки інформації» [6, 67]. Науковець підкреслює, що найкраще сприяють формуванню дивергентного мислення у студентів завдання різного спрямування, які передбачають існування кількох правильних відповідей [6, 68], використання пізнавальних завдань пошукового характеру, методів проблемного навчання тощо. Цікавою є думка дослідника про доречність використання на заняттях спокійної музики та спокійного світла з метою зняття блокади з мислення, зняття стресу, створення умов для насолоди творчістю, яка є суголосною з особливостями застосування методів «супернавчання», окреслених О. В. Вознюком [2, 278].

Таким чином, на нашу думку, усі окреслені типи мислення тим чи іншим чином характеризують творче і відносяться до нього як вужчі поняття до широкого. Парадоксальне мислення передбачає різноаспектний аналіз проблеми, тоді як дивергентне – зосереджене на пошуку декількох шляхів її вирішення, проте обидва ці типи мислення характеризуються продукуванням інноваційних ідей, що лежить в основі концепції розвитку творчого мислення. У цьому контексті, теорія нелінійності постає швидше засобом формування творчого мислення, аніж підставою для виділення окремого типу мисленнєвої діяльності – нелінійного.

Отже, інформаційне суспільство потребує творчої особистості з навичками дивергентного мислення, а сучасна освіта повинна забезпечити формування такої особистості. Окрім того, Н. М. Дика наголошує на необхідності формування у студентів уміння «репрезентації власної індивідуальності засобами рідної мови» [4, 113]. Чи не найбільший потенціал для вирішення цього завдання має синтаксис як структурний рівень мови, в межах якого кожна мовна одиниця реалізується у повній мірі.

Наводимо зразки різнорівневих вправ і завдань, які є найбільш ефективними і сприяють формуванню дивергентного мислення у студентів багатoproфільних коледжів:

Завдання 1. Спостереження над мовним матеріалом

Проаналізуйте структуру поданих речень. Визначте, що в них спільного, до якого типу речень вони належать.

1. Щастя – це коли час зупиняється (Ж. Сесброн). 2. Мужність – коли у вас є вибір (А. Террі). 3. І коли за когось хвилюєшся, комуś щось забороняєш, обманюєш, зраджуєш, ображаєш, знущаєшся, б'єш, принижуєш, калічиш, плакаєш – усе це любов (С. Андрухович). 4. А далі універсальна істина на зразок: любов – це коли щось заважає тобі сконцентруватися; любов – це коли хтось несе твої лижі... (Т. Мальярчук).

Варто зазначити, що Л. В. Шитик відносить наведені речення до «перехідних утворень з підрядними компонентами» [9, 81]. Тож необхідно пояснити студентам, що конструкції, в яких підрядна частина виступає в ролі присудка, не класифікуються ні як прості речення, ні як складні, оскільки в них наяв-

ні ознаки обох цих синтаксичних одиниць. З огляду на це, статус таких синтаксичних конструкцій досі залишається чітко невизначеним, викликаючи дискусії серед науковців. Проте, варто наголосити, що такі утворення характерні для розмовного стилю мовлення і в інших стилях зустрічаються вкрай рідко.

Завдання 2.

Дослідження – обґрунтування

Поміркуйте, до якого типу речень належить наведена синтаксична конструкція. Відповідь обґрунтуйте.

Кажи мені ці слова, повторюй їх кожну хвилину, кожну мить, зараз і завжди, у вічності, і коли нас не буде серед живих (Ю. Покальчук).

Наведена синтаксична конструкція містить у своєму складі підрядну частину поєднану з однорідним членом речення. Такі утворення більшість дослідників відносить до речень неоднорідного складу і наголошує на недоречності їх ототожнення як з простим, так і з складним реченням, хоча й підкреслює їх наближеність до простих речень [9, 82].

Завдання 3.

Мовний експеримент

*Визначте тип наведених речень. Вилучіть із їхнього складу сполучник **що**. Прослідкуйте, як змінилась їх структура.*

1. Втім, здається, що над дідовою хатою завжди були літо або зима, а в хаті тепло і спокій... (Л. Голота). 2. Можливо, що підемо обхідним варіантом (Іван Ле). 3. Звісно, що за цією показною чемністю ховалося таке собі боярське поплескування по плечу і хвилинка «прихоть» покровителя (С. Процюк).

Необхідно звернути увагу студентів на перетворення складнопідрядних речень на прості, ускладнені вставною одиницею речення, шляхом вилучення одного лише сполучника. Зазначимо, що Л. В. Шитик такі конструкції відносить до перехідних, що репрезентують опозицію «просте речення / складне речення» [9, 85]. Проте, така думка є досить суперечливою на наш погляд, оскільки речення однозначно є складнопідрядними і виказують ознаки простих речень лише після свідомого перетворення, на що потрібно звернути увагу студентів аби уникнути плутанини у їхніх знаннях.

Необхідно підкреслити, що наведені завдання передбачають, що студенти вже ма-

ють певний багаж знань із синтаксису української мови, тому їх варто використовувати на заняттях у групах філологічних чи педагогічних спеціальностей або під час роботи із обдарованою молоддю.

Отже, проблема формування у студентів багатопрофільного коледжу дивергентного типу мислення зумовлює потребу у пошуку вправ і завдань, які передбачають кілька варіантів правильного вирішення. У процесі вивчення синтаксису української мови матеріалом для таких завдань можуть послужити явища синкретизму у синтаксичних конструкціях. Побудова вправ на основі перехідних властивостей синтаксичних одиниць передбачає аналіз мовного явища відразу у кількох аспектах: формально-граматичному, семантичному і функційно-стилістичному, а тому зумовлює певну проблемність завдання і сприяє інтелектуальній актуалізації процесів пізнання у студентів.

Список використаних джерел

1. Балашов Л. Е. Парадоксы и парадоксальное мышление (нелепость и идиотизм парадоксального мышления) / Л. Е. Балашов. – М., 2011. – 43 с.
2. Вознюк О. В. Педагогічна синергетика: генеза, теорія і практика: монографія / О. В. Вознюк. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 707 с.
3. Гуменюк А. М. Евристичність нелінійного мислення для сучасного педагога / А. М. Гуменюк // Гілея: науковий вісник. – 2015. – Вип. 99. – С. 295–299.
4. Дика Н. М. Якість засвоєння лінгвістичних понять учнями старшої школи – передумова формування сучасної мовної особистості [Електронний ресурс] / Н. М. Дика // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. – 2015. – С. 112–119. – Режим доступу: http://elibrary.kubg.edu.ua/11259/1/N_Dyka_ZNPUDPUIPT_GI.pdf
5. Добронравова И. С. Синергетика: становление нелинейного мышления / И. С. Добронравова. – К.: Либідь, 1990. – 152 с.
6. Жидецький Ю. Ц. Психолого-педагогічні аспекти формування дивергентного мислення у студентів / Ю. Ц. Жидецький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна. – 2014. – Вип. 2. – С. 65–73.
7. Кичирук Т. В. Формування сучасної концепції особистості з позиції нелінійного мислення / Т. В. Кичирук // Гуманітарні студії. – 2014. – Вип. 21. – С. 54–60.
8. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: навч. посібник / І. І. Слинько [та ін.]. – К.: Вища школа, 1994. – 670 с.
9. Шитик Л. В. Різноманітний синкретизм конструкцій із підрядними компонентами / Л. В. Шитик // Мовознавчий вісник. – 2015. – Вип. 20. – С. 81–87.

V. MIKITENKO

Kyiv

SYNCRETISM SYNTAX AS A FORMATION OF DIVERGENT THINKING IN COLLEGE STUDENTS

In the article the problem of syncretism syntax as a means of divergent thinking in college students, in particular, focuses on the definition of divergent thinking related to other types of thinking processes. Analyzed the psychological, psycholinguistic, language and pedagogical work on the outlined challenges. The peculiarities of formation of such divergent thinking while studying Ukrainian language syntax. An exercise and objectives are based on the phenomena of transition in the system of simple and complex sentences. Proved particularly their implementation.

Key words: syncretism syntax, simple and complex sentences, divergent thinking, creative thinking, paradoxical thinking, semantic structure of the sentence.

B. A. MIKITENKO

г. Киев

СИНКРЕТИЗМ СИНТАКСИЧЕСКИХ КОНСТРУКЦИЙ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ ДИВЕРГЕНТНОГО МЫШЛЕНИЯ У СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА

В статье освещена проблема синкретизма синтаксических конструкций как средства формирования дивергентного мышления у студентов колледжа, в частности, основное внимание сосредоточено на определении отношения дивергентного мышления к другим типам мыслительных процессов. Проанализированы психологические, психолингвистические, лингводидактические и педагогические труды по обозначенной проблеме. Охарактеризованы особенности формирования дивергентного типа мышления при изучении синтаксиса украинского языка. Предложены упражнения и задания, построенные на основе явлений переходности в системе простых и сложных предложений. Обоснованы особенности их выполнения.

Ключевые слова: синкретизм синтаксических конструкций, простые и сложные предложения, дивергентное мышление, творческое мышление, парадоксальное мышление, семантическая структура предложения.

Стаття надійшла до редколегії 04.10.2015